

محمد اقبال لاهوری

بازسازی اندیشه دینی اسلام

محمد بقائی (ماکان)

فهرست

- مقدمه مترجم..... ۹
- یادداشت مترجم برچاپ سوم..... ۲۸
- پیشگفتار مؤلف..... ۲۹
- شناخت و تجربه دینی..... ۳۱
- معیار فلسفی مکاشفات تجربه دینی..... ۷۱
- مفهوم خدا و مقصود از نیایش..... ۱۲۳
- من بشری - آزادی و جاودانگی آن..... ۱۷۱
- روح فرهنگ اسلامی..... ۲۱۷
- اصل حرکت در ساختار اسلام..... ۲۴۷
- آیا دین امکانپذیر است؟..... ۲۷۹
- برای مطالعه بیشتر..... ۳۰۶
- نمایه اصطلاحات (فارسی به انگلیسی)..... ۳۰۷
- نمایه اصطلاحات (انگلیسی به فارسی)..... ۳۲۱
- نمایه آیات..... ۳۳۳
- نمایه نامها و موضوعات..... ۳۳۷

شناخت و تجربه دینی

کیفیت و ساختار کلی جهانی که در آن زیست می‌کنیم چگونه است؟ آیا در نهاد این جهان عنصری ابدی وجود دارد؟ پیوند ما با آن چگونه است؟ چه جای و مرتبه‌ای در آن داریم، و نوع رفتاری که شایسته موقعیت و جایگاهی باشد که در آن قرار گرفته‌ایم، چیست؟ این پرسشها میان دین، فلسفه و شعر متعالی مشترک است. ولی نوع آگاهی‌ئی که از الهام شعری حاصل می‌شود، بنابر ویژگی شعر اساساً اختصاصی و انحصاری است، چرا که پیچیده، پرکنایه و فاقد صراحت است. در این خصوص دین در جوه پیشرفته‌ترش، بیشتر از شعر قد می‌افزاید و از فرد متوجه جامعه می‌شود، به حقیقت مطلق توجه دارد که مغایر با توانائیهای محدود بشری است. دین، این خواست را تا بدانجا بسط می‌دهد که به چیزی کمتر از رویت بی‌واسطه حقیقت مطلق رضا نمی‌دهد. بنابراین آیا می‌توان روش صرفاً عقلی فلسفه را در دین به کار بست؟ روح فلسفه طالب تحقیق بی‌تقید است، و برهر یقینی به‌دیده‌ی شک می‌نگرد. رسالتش گام زدن در نهانخانه‌ی مفروضات نقادی نشده ذهن انسان است، احتمال دارد در این جستجو منکر ناتوانائی خرد محض در رسیدن به حقیقت غائی

شود، یا صراحتاً آن را بپذیرد.

اما سوی دیگر را ببینیم، دین را که جوهر آن از ایمان است و ایمان همچون پرنده‌ای به وقت پرواز بدون توجه به نیروی عقل و بی وجود راه یا معبری، مسیر خود را می‌یابد. عقلی که به قول شاعر و عارف بزرگ اسلام «تنها در کمین قلب زنده و پویای انسان نشسته و ثروت نادیدنی حیات را که در آن نهان است می‌ریاید.» با این همه نمی‌توان انکار کرد که ایمان چیزی بیش از احساس محض است، چونان ظرفی است که مظلوف آن معرفت و آگاهی باشد. وجود گروه‌های رقیب در تاریخ دین - همچون مدرسی‌ها^۱ و عارفان - نقش حیاتی عنصر اندیشه را در دین نشان می‌دهد. از این گذشته، دین از نظر عقیدتی آن گونه که پروفیسور «وایتهد»^۲ توصیف می‌کند: «دستگاهی است از حقایق کلی که اگر با اخلاص پذیرفته شود و به‌درستی در ذهن بنشیند، شخصیت و خصوصیات را به‌طور موثری دگرگون می‌سازد.» از آنجا که دگرگون کردن، ارشاد و دلالت بشر در زندگی، چه از نظر باطنی و چه از لحاظ ظاهری، هدف اساسی دین است بدیهی است حقایق کلی‌ئی را که دین آشکار و مجسم می‌سازد نباید بی‌سامان و آشفته بمانند. چرا که کسی عملی خطیر برپایه اصول رفتاری تردیدآمیز انجام نمی‌دهد. در حقیقت، دین به‌لحاظ وظیفه‌اش حتی بیش از علم نیاز به پایه‌ریزی اصول اولیه‌اش بر بنیانی عقلی دارد.

1. scholastic

۲. Alfred North Whitehead (۱۸۶۱ - ۱۹۴۷) آرای او به‌افلاتون بسیار نزدیک است. وی علاوه بر فلسفه در ریاضی نیز دست داشته. برای اطلاع بیشتر ← آشنایی با فلسفه غرب (فصل شانزدهم) تالیف فیلمن، ترجمه م. ب. ماکان. انتشارات حکمت.